
**DEINSTITUTIONALISATION OF CHILDREN AS PART OF THE DEVELOPMENT
OF SOCIAL SERVICES IN BULGARIA**

Venelin Terziev, Ph.D, D.Sc

University of Rousse, Rousse, Bulgaria,
National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria
University of Telecommunications and Post, Sofia, Bulgaria

Dimitar Radev, Ph.D

University of Telecommunications and Posts, Sofia, Bulgaria

Ekaterina Arabska, Ph.D

University of Agribusiness and Rural Development, Plovdiv, Bulgaria

Robert Dimitrovski, Ph.D

Faculty of Management, MIT University, Skopje, Macedonia

Abstract: Development of social services in Bulgaria is predetermined by the policies of last decades of the last century and is characterized by a number of features arising from the difficult transition to a market economy and modern challenges of dynamic social and economic environment. Social services are activities targeted at supporting assisted persons to conduct a complete way of life and full inclusion in society. Social services are aimed mainly at social integration of people, giving them the opportunity to lead an independent life and not to be dependent on the service or the institution. Development of social services in community is the key to effective social inclusion, poverty alleviation and participation in society of all vulnerable groups. In recent years, policy in the sphere of social services in Bulgaria is directed to development of services in community and home to replace the institutional model of care. Planning and implementation of national policy of reforms in child care is directly related to children at risk and better recognition of their problems and needs. Purposeful activities are carried out and programs are being implemented to achieve one of the main objectives of this policy - deinstitutionalization of children. Based on European practices and models activities and methods of child care are successfully realized. Presented study on the development of social services for children, with a special emphasis on deinstitutionalization, makes analyses of the system of social services for children as set in main strategic documents and statistical data. The aim is to identify key processes, trends and issues and to make recommendations for policy improvements. Main results emphasize that in order to achieve the desired effects new approaches and measures are needed in application of running strategies. Main recommendations are defined for implementation of social policies for children and a conceptual framework of child care is proposed. It is important and necessary to develop a policy that will not only offer appropriate care for children at risk in the short term, but will also to prevent possible problems in the future.

Keywords: social services, children, institutional care, deinstitutionalization

**ПРОЦЕСЪТ НА ДЕИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ НА ДЕЦА КАТО ЧАСТ ОТ
РАЗВИТИЕТО НА СОЦИАЛНИТЕ УСЛУГИ В БЪЛГАРИЯ**

Венелин Терзиев,

Русенски университет „Ангел Кънчев”, Русе, България
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново, България
Висше училище по телекомуникации и пощи, София, България

Димитар Радев,

Висше училище по телекомуникации и пощи, София, България

Екатерина Арабска

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите, Пловдив, България

Роберт Димитровски

Факултет по мениджмънт, МИТ Университет, Скопие, Македония

Резюме: Развитието на социалните услуги в България е предопределено от следваните политики от последните десетилетия на миналия век и се характеризира с ред особености, породени от трудния преход

към пазарна икономика, както и от съвременните предизвикателства на динамичната социална и икономическа среда. Социалните услуги са дейности, насочени към подкрепа на подпомаганите лица за водене на пълноценен начин на живот и пълноценно включване в обществото. Социалните услуги целят основно социалната интеграция на лицата, като им се предоставя възможност да водят самостоятелен начин на живот, а не да бъдат зависими от услугата, респективно институцията. Развитието на социалните услуги в общността е ключов фактор за ефективно социално включване, борбата с бедността и участието в живота на обществото на всички уязвими групи. През последните години политиката в сферата на социалните услуги в България е насочена към развитие на услуги в общността и в домашна среда, които да заменят институционалния модел на грижа. Планирането и реализирането на националната политика за реформа в грижата за детето е пряко свързана с и за децата в риск и познаваща добре техните проблеми и потребности. Целенасочено се провеждат дейности и реализират програми за постигане на една от основните цели на тази политика - деинституционализация на децата. Базирайки се на европейски практики и модели, успешно се реализират дейности и се прилагат методи за грижа за детето. Представеното проучване на развитието на социалните услуги за деца с акцент върху деинституционализацията на деца анализира системата на социални услуги за деца, заложен в основните стратегически документи и статистически данни. Целта е да се идентифицират основните процеси, тенденции и проблеми и да се направят препоръки за подобрения в политиките. Основните резултати подчертават, че за да бъдат постигнати желаните ефекти са необходими нови подходи и мерки в приложението на действащите стратегии. Дефинирани са основни препоръки за изпълнение на социалните политики за деца и е изведена концептуална рамка на грижата за деца. Важно и необходимо е да се развива политика, която не само ще предложи подходяща грижа за децата в риск в краткосрочен план, но и ще предотврати възможни проблеми в бъдеще.

Ключови думи: социални услуги, деца, институционална грижа, деинституционализация

1. ВЪВЕДЕНИЕ

В много държави институционализацията се разглежда като контрамярка на бедността и на частичните мерки за подкрепа на семейството. Това води до ненужни настанявания, често когато биологичните родители са живи и могат да се грижат за децата, ако са подходящо подкрепени. Ето защо политиките трябва да се фокусират върху превенцията на изоставянето на деца и върху по-голямо настаняване на деца, лишени от родителска грижа, при настойници. Това трябва да бъде придружено от национални системи за мониторинг и стандартизирани индикатори. Въпреки това, има слабо желание за инициране на политически реформи, било то поради слаба доказателствена база, инерция на съществуващата система за отделяне на ресурси, липса на ясно стратегическо планиране на прилагането и често изразявания страх от нарасналите разходи.

Разходите за институционална грижа изглеждат различни от разходите за приемна грижа и настаняване при близки и роднини във всички разглеждани държави. Резидентната грижа в общността е по-скъпа от приемната и институционалната; въпреки това, щом стартовите разходи веднъж се амортизират, те могат да бъдат по-малки от текущите разходи на големите институции, като същевременно предлагат по-добро качество на грижа. В много случаи се предлага да бъдат пренасочвани ресурси към услуги в общността, чрез промяна на финансовите потоци към подкрепа на семействата в риск.

Институционалната грижа е водеща в повечето източноевропейски държави. Съществуват различия в наличността на приемната грижа и резидентната грижа в общността, като алтернатива на институционалната грижа; някои държави въобще нямат приемна грижа, докато други използват преимуществено тези подходи спрямо деца в риск.

Всички случаи демонстрират абсолютно преимущество на резултатите от социалните услуги в общността над институционалните. Преимуществото е очевидно във всички аспекти (физически, психически, социални, образователни и др.) и не може да бъде оспорено дори от най-добрите институционални услуги. Наистина институционалната грижа често е описвана като самообслужваща се и по този начин трудно подкрепяща принципната цел за защита най-добрия интерес на детето.

2. СИСТЕМА НА СОЦИАЛНИТЕ УСЛУГИ ЗА ДЕЦА

Видовете социални услуги в България се делят на два вида, в зависимост от средата, в която се предоставят - социални услуги, които се предоставят в общността, и социални услуги, предоставяни в специализирани институции.

Социални услуги, предоставяни в общността, са: Личен асистент, социален асистент, домашен помощник, домашен социален патронаж; Дневен център, Център за социална рехабилитация и интеграция,

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

Център за временно настаняване, Приемна грижа, Кризисен център, Център за настаняване от семеен тип, Защитени жилища, обществени трапезарии;

Специализираните институции са: домове за деца или младежи с увреждания, домове за възрастни хора с увреждания, социално учебно-професионални заведения, домове за стари хора, приюти, домове за временно настаняване.

Социални услуги, които се предоставят в общността, са:

- Социални услуги в общността - дневен център (дневен център за деца и/или възрастни хора с увреждания; дневен център за възрастни хора с увреждания – седмична грижа; дневен център за деца с увреждания - седмична грижа; дневен център за стари хора); център за социална рехабилитация и интеграция; социален учебно-професионален център; звено „Майка и бебе“; център за обществена подкрепа; център за работа с деца на улицата; приемна грижа; обществени трапезарии.

- Социални услуги в общността от резидентен тип - център за настаняване от семеен тип (център за настаняване от семеен тип за деца/младежи без увреждания; център за настаняване от семеен тип за деца/младежи; център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с психични разстройства или деменция; център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с физически увреждания; център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с умствена изостаналост; център за настаняване от семеен тип за стари хора); център за временно настаняване; кризисен център; преходно жилище; защитено жилище (защитено жилище за хора с психични разстройства; защитено жилище за хора с умствена изостаналост; защитено жилище за хора с физически увреждания); наблюдавано жилище; приют.

В България съществуват следните видове грижа за деца:

- Институционална грижа (132 институции с 6 254 деца по данни за края на 2010 г.): институциите са част от социалистическото наследство, доминирано от разбирането, че държавата е по-способна да се грижи за децата, отколкото техните семейства. Институционалната система се характеризира от отдавна създадени структури и мощна инерция, която разбира „реформата“ и „преструктурирането“ като ремонт на съществуващата инфраструктура без значителна промяна в начина на грижа за децата.

- Приемна грижа и настаняване при близки и роднини (12 664 деца от стартирането на реформата до края на 2010 г.): приемната грижа и настаняването при близки и роднини се разбира като отглеждане на дете в дома на сертифицирано от държавата лице (професионална или доброволна приемна грижа) или от членове на биологичното семейство, различни от родителите (настаняване при близки и роднини). Настаняването при близки и роднини е добре развито, като за периода 2000-2010 г. са настанени 12 105 деца. Приемната грижа също се развива, като се очаква тя да се превърне в основен елемент, особено в процеса на реинтеграция на децата от институциите в техните биологични семейства. Общият брой на децата в приемна грижа от началото на реформата до края на 2010 г. е 559, от които 221 са настанени през 2010 г.

- Резидентна грижа в общността (72 центъра с капацитет от 831 деца до средата на 2011 г.): резидентната грижа в общността може да бъде разглеждана като междинно звено между институционалната и приемната грижа и настаняването при близки и роднини. При резидентната грижа децата живеят в „близка до семейната“ среда, макар и в по-големи, пространствено отделени общности с висок процент на съотношение персонал-дете. В България най-дълго работещият доставчик на социални услуги, предоставяни в общността от резидентен тип, е „SOS детски селища“; въпреки това наскоро започнаха да функционират множество нови социални услуги от резидентен тип. Значителни усилия са положени от всички участници с цел гарантиране на качествен и ефективен процес на деинституционализация. Ресурсите на българското правителство и европейските фондове се използват в подкрепа на този процес. Настоящото изследване може да бъде използвано като помощно средство при взимането на информирано решение за финансовите аспекти на деинституционализацията.

През 2008 г. в България е приета Национална стратегия за детето 2008 - 2018, а през 2010 г. е приета Национална стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“, според която „... деинституционализацията е процес на замяна на институционалната грижа за деца с грижа в общността, в семейна или близка до семейната среда... Това е процес на превенция на настаняванията на деца в институции чрез създаване на нови възможности за децата и семействата да получават подкрепа в общността...”.

Едно от основните предизвикателства в процеса е пренасочването на ресурсите от старата система за институционална грижа към услугите в общността на принципа „парите следват детето“, т.е. ресурсите са насочени към услуги за посрещане на специфичните нужди на децата и семействата.

3. ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД СИСТЕМАТА НА СОЦИАЛНИ УСЛУГИ ЗА ДЕЦА

Деинституционализацията е в основата на Националната стратегия за детето и в Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България” и е процес на замяна на институционалната грижа за деца с грижа в семейна или близка до семейната среда в общността, като не се ограничава само до извеждане на децата от институциите. Това е процес на предотвратяване на настаняванията на деца в институциите, създаване на нови възможности за децата и семействата да получат подкрепа в общността[1].

Една от целите на този тип услуги е насочена към обучението на децата за изграждане на умения за самостоятелен живот и насърчаване на социалната интеграция. Друга цел е специализирана работа с деца, на които предстои връщане в семейна среда; превенция на изоставянето и консултиране на родителите През годините е осигурена устойчивост, като всички социалните услуги са поети от републиканския бюджет в качеството си на специализирани такива.

Институциите за деца са част от тежкото наследство, оставено от тоталитарната държава, в която се утвърждава политика, основана на идеята, че държавата е в състояние да се грижи по-добре за отглеждането и възпитанието на децата, отколкото техните семейства. Тази политика продължила в течение на повече от 40 години остава трайни следи върху обществените нагласи и манталитета на хората в страната. Институционализацията на грижата за деца в България, продължава да бъде неразрешен проблем, който не може да бъде обяснен само с тоталитарното минало. Липсата на ясна политическа воля за закриване на домовете доведе до тяхното „реформиране” и „преструктуриране”, които често се възприемат като ремонт на сградата и не водят до съществена промяна в начина на грижа и живота на децата.

Икономическите, политическите и социални промени, съпътстващи прехода, водят до възникване на нови предизвикателства и задълбочават съществуващите проблеми. Някои от основните фактори, които оказват влияние върху институционализацията, са:

- Недостатъчен брой услуги за деца и семейства, които да отговарят комплексно на потребностите и неравномерно разпределение на територията на страната.
- Липсата на финансови ресурси, което често става причина за социалното изключване на семействата и настаняването на децата в институция.
- Липса на развита система от алтернативи на институционалната грижа, базирани в общността.
- Преобладаващ медицински модел към детското увреждане, според който институцията предлага най-добра грижа за децата.
- Липсата на приобщаваща социална и архитектурна среда.
- Променените модели на семейно поведение, които водят до увеличаване на извънбрачните раждания и родителите, полагащи сами грижа за децата си.

Настаняването на деца в институции нарушава техните права, гарантирани от международни конвенции, по които Република България е страна (Конвенция на ООН за правата на детето, Конвенция на ООН за правата на хора с увреждания) и води до установяване на дискриминационни модели в образованието и достъпа до качествена грижа и услуги.

Независимо от вложените ресурси, животът на децата в институциите от интернатен тип не става по-добър, а услугите по-качествени. Институционалната организация на живот не предполага наличие на доверителна връзка с един постоянен възрастен, индивидуална грижа, внимание и лично пространство за детето. Тя не може да задоволи основните потребности на децата и оказва негативно влияние върху тяхното развитие и поведение. Това от своя страна води до допълнителна икономическа и социална цена за цялото общество.

В тази връзка, прилагането на ефективна политика за деинституционализация изисква промяна на философията на грижите за децата с акцент върху:

- превенция на рисковете,
- ранна интервенция
- подкрепа на семействата и сигуряване на семейна или близка до семейната среда.

Тези дейности се основава на политика в най-добрия интерес на детето, насочена към подкрепа на семействата, и създаване на най-добри условия за развитие на децата и реализиране на техния пълен потенциал. Тази политика е основана и на зачитане на правата на детето, нормите, стандартите и принципите на универсалност, неделимост и недискриминация, като същевременно се характеризира с висока чувствителност, гъвкавост и подготвеност за посрещане на предизвикателства.

4. ОСОБЕНОСТИ НА ПОЛИТИКАТА ЗА ДЕИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ НА ДЕЦА

Деинституционализацията е процес на замяна на институционалната грижа за деца с грижа в семейна или близка до семейната среда в общността, като не се ограничава само до извеждане на децата от институциите. Това е процес на предотвратяване на настаняванията на деца в институциите, създаване на нови възможности за децата и семействата да получат подкрепа в общността и протича на много нива:

- работа със семейства и специалисти от социалната сфера и близки до нея области по превенция на изоставянето и институционализацията на деца с цел да се ограничи и постепенно прекрати постъпването на деца в институции, както и да се подкрепи реинтегрирането на децата в родните им семейства;
- реформа и работа в системата за социално подпомагане за реализиране на програми за социална подкрепа и закрила в подкрепа на родното и разширеното семейство за превенция на изоставянето и отглеждане на децата в семейна среда;
- разкриване на алтернативни услуги и форми на грижа, за да се създаде възможност за извеждане на децата от институциите или предотвратяване тяхното настаняване;
- насърчаване развитието на осиновяването и приемната грижа с фокус върху развитие на услугите за деца 0-3 години;
- ангажиране на обществеността в подкрепа на децата, напускащи институции, за тяхното социално включване;

- поставяне на децата и семействата в центъра на работата на всички, работещи с деца.

Основни принципи са свързани с:

- Действия в защита на най-добрия интерес на детето съобразно Конвенцията на ООН за правата на детето е водещият принцип, съгласно който интересът на детето трябва да се поставя над интересите на всички други, включително родители, потенциални осиновители, приемни родители или персонал от институцията.
- Семейството е най-добрата среда за развитие на детето - всички работещи в сферата на деинституционализацията трябва да имат еднакво разбиране за отрицателното влияние, което има институционалната грижа върху децата и за това, колко е важно детето да се отглежда в семейна среда.
- Социалното включване на децата е от първостепенно значение - то трябва да се постига чрез осигуряване на възможност за всички деца да участват във всички аспекти на живота на общността, включително да посещават местни детски градини и училища и да ползват местните здравни, транспортни и други обществени услуги.

Подходи в процеса на деинституционализация:

- За всяко дете трябва да има оценка на потребностите, която да включва оценка на родителския капацитет и възможността детето да бъде отглеждано в родното си семейство.
- Нито едно дете не бива да се извежда от институция, без да има план за действие и грижа, разработен съвместно с хората, които понастоящем и в бъдеще ще се грижат за него, и с участието на родното му семейство, когато това е възможно.
- Поддържането на контакт и емоционална връзка между родното семейство и детето, когато това е възможно, трябва да е основен елемент от осигуряването на постоянна грижа за всяко дете, независимо дали има или не възможност за бъдеща реинтеграция.
- За всички деца от институциите за закриване трябва да бъде осигурено настаняване в семейна или близка до семейната среда, като нито едно дете не бива да бъде пропуснато.
- Институции не се закриват чрез преместване на деца от една институция в друга.
- Осигурява се предимство за настанявания в семейна среда - при търсенето на услуги, алтернативни на престоя в институция, първо се полагат всички усилия за реинтеграция на детето в родното му семейство, когато това е уместно и не застрашава живота на детето. Когато това не е възможно, се търси възможност за дългосрочно решение в най-добрия интерес на детето, при което първо се търси настаняване в семейство на близки или роднини, а след това при осиновители или приемни родители.
- Децата се настаняват в услуги от резидентен тип за малък брой деца, само когато не е възможно настаняване в семейство, като търсенето на семейна форма на грижа от системата на закрила не престава с настаняването.
- Търсенето на постоянно решение за детето е ключова част от плана за действие за да се сведе до минимум преместването му от една форма на грижа в друга.

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

- Децата трябва да се включват, доколкото е възможно, в процеса на вземане на решения за формата на грижа, която ще бъде избрана.
- Братята и сестрите трябва да се събират и да се отглеждат заедно, освен ако това не е уместно и възможно.
- След извеждане на деца от институциите, техният капацитет трябва да бъде намален, до окончателното им закриване.
- Приоритетно ще бъдат закривани институциите за деца с увреждания в паралел с домовете за медико-социални грижи от 0-3 години, тъй като престоят на деца в институции от този вид и на тази възраст е най-пагубен за тяхното развитие.
- Активно включване на персонала на институциите в процеса на деинституционализация, разработване и реализиране на програми за преквалификация и насочване на персонала към алтернативните социални услуги, с цел използване на съществуващия капацитет и човешки ресурс.

Основната цел е гарантиране правото на децата на семейна среда и на достъп до качествена грижа и услуги според индивидуалните им потребности.

Конкретни подцели са свързани с:

1. нормативно регламентиране, финансово обезпечаване и кадрово осигуряване на широк спектър от услуги за деца и семейства в общността, стъпвайки на добрите практики и привличайки иновативни подходи;
2. повишаване капацитета в системата за закрила на детето чрез ясно очертаване и ефективно разпределение на правомощията и отговорностите на органите за закрила на детето, доставчиците на услуги и осигуряване на адекватен професионален капацитет за ефективното функциониране на системата;
3. закриване на 137 институции за деца в рамките на 15 години считано от приемането на документа;
4. недопускане настаняването и отглеждането на деца от 0 до 3 години в резидентна грижа от всякакъв тип след приключване на реформата.

Постигането на тези цели изисква интегрирана комплексна политика към децата и семействата и промени в следните секторни политики:

- Приемане на широка концепция за благосъстояние на всички деца и всестранно гарантиране на техните права.
- Услуги в подкрепа на родителите да изпълняват своите отговорности към децата, а не държавата да поема тези отговорности, и подобряване качеството и ефективността на алтернативните форми на грижа и услуги.
- Модерен подход към здравната грижа, който подкрепя майките преди, по време на и след раждането на децата им и не позволява болните деца и децата със специални потребности да бъдат отделяни от техните родители за дълги периоди от време.
- Образователна система, която има капацитет и ресурси да подкрепи различните нужди на всички деца.
- Система за закрила на детето, която е ясно диференцирана от системата на социалното подпомагане.
- Благоприятна и подходяща за детето правораздавателна система, където всяко дете, което се явява в съда - независимо дали като жертва на престъпление или обвинено за участие в престъпление - трябва да бъде третирано преди всичко като дете.
- Въвеждане на нов подход на финансиране на услугите за деца, при който ресурсите са насочени към услугите за посрещане на специфичните нужди на децата и семействата и тяхната ефективност, а не към сградите, където те се предоставят. Финансовите средства, предназначени за посрещане на нуждите на децата да следват потребителите, които са успешно изведени от институции, като съответно се намалява капацитета и финансирането на институцията с всяко изведено дете.

5. КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА НА ГРИЖАТА ЗА ДЕЦА

Разглеждайки целия процес, както и диференцията на типовете грижи, могат да се направят следните обобщения и заключения:

- По отношение на вложенията:

Резидентната грижа в общността е изследвана въз основа на напускащите SOS детски селища. Въпреки това се очаква повечето от резултатите да бъдат приложими към всички съответни услуги. Те имат най-високи, но най-ясни и обясними оперативни разходи на съотношението „настаняване на дете за година”.

Приемната грижа е най-евтината по отношение съотношението „настаняване на дете за година”, когато при съотношението се вземат предвид само разходите от държавния бюджет и е сравнимо с разходите за институционална грижа, при която се взимат предвид общите разходи. Настаняването при близки и роднини за момента е най-перспективно по отношение на разходите. Въпреки това, предвид децентрализирания подход, гарантирането на качеството и стандартите на услугата са значими.

Институционалната грижа демонстрира сравнително нисък разход по отношение съотношението “настаняване на дете за година”. Въпреки че структурата на разходите на държавните институции не отразява цялостните разходи, може да се твърди, че институционалната грижа за дете може да бъде значително по-скъпа, като не се вземат предвид икономии от размера.

Доказателство за качеството на вложените ресурси, всички напускащи грижата са по-малко или повече удовлетворени от основните услуги на тяхната система. По отношение на модернизацията на услугите, резидентната грижа в общността и приемната грижа са еднакво добри, докато институционалната грижа изостава.

- По отношение на резултатите:

Напускащите резидентната грижа в общността имат относително високи образователни постижения с ориентация към средно специализирано образование. Те обикновено си намират работа след завършване и не продължават по-нататък с образованието си. Имат независим начин на живот, умело се справят с ежедневните задачи, въздържат се от злоупотреба с наркотици и алкохол или рисково поведение. Те имат сравнително най-стабилните условия на работа и комуникират в разширена социална мрежа. Виждат себе си на нивото на своите връстници и като цяло са доволни от своя живот.

Напускащите приемната грижа /настаняването при близки и роднини се държат по сходен начин с напускащите резидентната грижа в общността. Въпреки това, те достигат по-високо образователно ниво и продължават своето обучение след училище, като се придържат до образователния модел на по-голямата част от населението и следват общовъзприетите кариери. Това може да се дължи на по-високото ниво на образование, на по-големия брой социални контакти, наличието на заети лица като модели за подражание в тяхното обкръжение и на относително лесното използване на канали за осигуряване на заетост, чрез отглеждането им в „конвенционални” социални модели. В някои случаи напускащите системата на грижа демонстрират по-незряло поведение от напускащите резидентната грижа в общността и институционалната грижа.

Напускащите институционалната грижа имат най-ниското достигнато образователно ниво и работят в по-нестабилни условия. В резултат на това като цяло печелят по-малко от другите две групи и разчитат на социални помощи. Те имат по-слабо развити социални мрежи и често общуват предимно с други напускащи институционалната грижа. Техният начин на живот е по-нездрословен, а от друга страна, те изразяват мнение, че се намират в по-добро здравословно състояние, което по всяка вероятност се дължи на необходимостта да се адаптират към по-лоши здравни услуги (“оцеляване”), ниска възприемчивост към здравни проблеми и трудности при достъпа им до здравни услуги. Има тенденция по-възрастните напускащи институционалната грижа да демонстрират по-добра адаптация към самостоятелния живот по отношение на настаняване, работа, доход, зряло поведение, в сравнение с по-младите. Същевременно, те се представят по-слабо по въпроси, свързани с психическото здраве и пушенето. В крайна сметка, цената, която плащат напускащите институционалната грижа с цел успешна интеграция в живота, е завишеният здравен риск. Този извод има нужда от допълнително изследване, от гледна точка на очакваните разходи за психически и физически проблеми.

За качеството на получените „резултати” от напускащите резидентната грижа в общността и приемната грижа са по-високите ползи за обществото по отношение на приход, заетост, здраве и криминално досие.

По отношение на съотношението на разходите и ползите приемната грижа/настаняването при близки и роднини е неоспоримият „победител”. Резидентната грижа в общността дава подобни високи резултати, въпреки това тя е възпрепятствана от високите разходи на дете.

Институционалната грижа предоставя нискокачествени резултати с нисък разход на дете, като в някои случаи се представя по-добре само от резидентната грижа в общността.

Въз основа направените анализи могат да бъдат дефинирани предложения (Таблица 1) и изведена обща концептуална рамка на грижата на деца (Таблица 2)[3].

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
 31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

Таблица 1. Дефинирани препоръки

Тема	Времево измерение	Адресати
Изследване		
Активно разпространение на резултатите от настоящото изследване за информиране на общественото мнение, относно ползите и разходите на всяка една от системата за грижа за деца, които могат да бъдат от полза при процеса за вземане на политически решения.	Кратко до средносрочно	Държавните институции
Представяне на новата парадигма в анализа на потребностите на децата и цялостно разработване в техен отговор.	Кратко до средносрочно	Доставчици на услуги, академични и изследователски институции
Създаване на система за дългосрочно събиране и анализ на данни за напредъка в развитието на децата в процеса на грижа и дългосрочните ефекти от различните видове грижа за деца/младежи в техния живот като възрастни.	Средносрочно	Държавни институции, доставчици на услуги, академични и изследователски институции
Въвеждане на методологията на анализа на разходите и ползите/възможност за ex-ante и ex-post оценка на настоящата и реформираната система за грижа за деца.	Средно до дългосрочно	Държавни институции, доставчици на услуги, академични и изследователски институции
Политика		
Разработване на политика, насърчаваща приоритетната подкрепа на биологичното семейство пред приемното семейство и пред резидентната грижа в общността.	Кратко до средносрочно	Държавните институции
Концептуализация на широк спектър услуги, свързани с подкрепа на семейството и заместващата грижа.	Кратко до средносрочно	Държавните институции, доставчици на услуги
Повишаване на информираността и подобряване на участието на напускащите грижата, получаващите грижата и доставчиците на грижата в процеса на взимане на политически решения.	Средно до дългосрочно	Национални и местни институции, изследователски НПО в общността
Увеличаване на финансирането на приемната грижа/настаняването при близки и роднини и резидентната грижа в общността.	Постоянно	Държавни институции
Операции по услугите		
Дефиниция на стандартите за качество, финансиране и отчетност, като се взема предвид задоволяването на потребностите на децата.	Краткосрочно	Държавните институции, доставчици на услуги
Дефиниране на спецификациите за "интелигентно настаняване", т.е. за подходящо настаняване на децата в съответствие с техните нужди по логиката на политиката "приоритетна подкрепа на биологичното семейство, приемното семейство и резидентната грижа в общността"	Кратко до средносрочно	Държавните институции, доставчици на услуги
Разработване на система за мониторинг, която да следи пътя на всяко дете в подходящата система за грижа.	Кратко до средносрочно	Доставчици на услуги
Подобряване на квалификацията и обучението на обгрижващите с цел възприемане на нови методи на работа.	Средносрочно	Доставчици на услуги

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
 31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

Таблица 2. Концептуална рамка на грижата за деца

1. НУЖДИ	2. УСЛУГИ	3. ВЛОЖЕНИЯ	4. РЕЗУЛТАТИ	5. ВЪЗДЕЙСТВИЕ
1.1 Физически нужди Храна; Подслон; Сън и почивка; Здраве; Сексуално образование; Лично пространство.	2.1 "Физически" услуги Осигуряване на храна; Хигиена; Осигуряване на подслон; Медицинска грижа; Зъболекарска грижа; Осигуряване на самостоятелност.	3.1 Финансови ресурси; 3.2 Материални ресурси; 3.3 Човешки ресурси; 3.4 Допълнителни ресурси (дарения); 3.5 Скрити разходи (инвестиции, свързани със "социалните" услуги).	4.1 Резултати, свързани с личната устойчивост; 4.2 Резултати, свързани с общителността; 4.3 Резултати, свързани с личността/зрелостта; 4.4 Хоризонтален резултат. Умения за живот.	5.1 "Директни" ползи: 5.1.1 Източници на приходи; 5.1.2 История на заетостта; 5.1.3 Икономическа активност; 5.1.4 Криминални деяния; 5.1.5 Държавни трансфери; 5.1.6 Данъчен принос; 5.1.7 Здравен статус; 5.2. Допълнителни въздействия (допълващи директните ползи): 5.2.1 Образователни постижения; 5.2.2 Рисково поведение; 5.2.3 Семейен статус; 5.3. Въздействия в контекста на: 5.3.1 Жилищните условия; 5.3.2 Социални дейности през свободното време; 5.3.3 Качеството на живот.
1.2 Емоционални нужди Удоволствие; Сигурност; Емоционално развитие; Лични вещи; Личен успех; Да обича и да бъде обичано.	2.2 "Емоционални" услуги Спорт; Игри; Забавление; Отношение с най-значимия човек; Осигуряване на лични вещи; Лична комуникация.			
1.3. Познавателни нужди Познавателно развитие; Увереност; Разнообразие на стимулацията; Учене; Самостоятелност; Да бъде важно за някой.	2.3 "Познавателни" услуги Обучение; Достъп до разнообразни форми на опит; Езиково развитие; Достъп до книги, интернет, филми.			
1.4 Социални нужди Идентичност; Познаване на правилата; Чувство за ценности; Автономност; Самоуважение; Самодостатъчност; Духовно развитие; Връзки.	2.4 "Социални" услуги Академично образование; Достъп до връстници; Свобода на избора и мнението; Сексуално образование; Достъп до авторитетна фигура; Развитие на социални умения; Професионално обучение; Религиозни/култур			

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
 31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

	ни услуги.			
	2.5 Администрация	3.5.1 Други разходи, които не могат да бъдат отпуснати.		

6. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изграждането и развитието на качествено нова система за предоставяне на социални услуги в България е процес, който не може да завърши с приемането на набор от стратегии, програми и проекти. Нормативното дефиниране на този процес не води до автоматично получаване на добри и отчетливи резултати. Причините за трудното осъществяване на този процес са много и от различен характер, но при всеки случай са свързани с досега съществуващите дейности и услуги, капацитета на българските социални служби, както и - не на последно място - от нагласите на обществото. Общественото мнение, като коректив на социалните интереси, приема невинаги еднозначно конкретни действия на социалните държавни служби, придава висока обществена значимост на определени явления и конкретни случаи. Липсата на детайлен перманентен анализ на процесите по предоставяне на различни видове социални услуги затруднява тяхното ефективно управление, както и управлението на рисковите ситуации. Безспорно това представлява сложен процес и оразмеряването му само с количествени показатели, с които най-често си служи националната агенция по социално подпогане и министерството на труда и социалната политика, се явяват недостатъчен информационен ресурс за вземане на правилни ясни решения в тази посока. Статистическите данни представляват добра основа само за първичен анализ, но не и за разглеждане на тези процеси в дълбочина.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Национална стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България” приета с Протокол № 8.2 на Министерския съвет от 24.02.2010 г. (Comparative analysis of the costs and benefits of the systems for child care. CCI 2010.CE.16.0.AT.076, commissioned by the European Commission (DG „Regional Policy”).
- [2] Национална стратегия за детето 2008-2018 г. Приета с Решение на Народното събрание от 31.01.2008 г. National Strategy for Children 2008-2018. (Adopted by a Decision of the National Assembly of the Republic of Bulgaria, 31.01.2008).
- [3] Сравнителен анализ на разходите и ползите от системите за грижа за детето CCI 2010.CE.16.0.AT.076, Поръчан от Европейската комисия (Главна дирекция „Регионална политика”).
- [4] Terziev, V., Arabska, E. 2016. Process of deinstitutionalization of children at risk in Bulgaria. Fifth Annual International Research-to-Practice Conference „Early Childhood Care and Education” (ECCE 2016) 12-14 May, 2016, Lomonosov Moscow State University – MSU, Moscow, Russia. Procedia - Social and Behavioral Sciences 233 (2016) 287-291.